

”Far Vel – den siste tiden” og Liverpool Care Pathway (LCP)

Elisabeth Østensvik - 6. mai 2010

Innhold:

- Prosjektet "Far Vel – den siste tiden"
- Hva er Liverpool Care Pathway (LCP)?
- Implementering av LCP:
  - 2 prosjekter
    1. "Initiere og iverksette LCP ved sykehjem i Østfold" (2008/2009)
    - 2. "Far vel – den siste tiden" (2009/2010)**

”Far vel – den siste tiden”

Omsorg ved livets slutt – Å fare vel - Å ta farvel

Mål med prosjektet

- pasienter og pårørende blir møtt av helsepersonell som er i stand til å ivareta deres behov for pleie- og omsorg ved avslutningen av livet
- sykehjemsansatte får mulighet til refleksjon, veiledning og støtte for å ivareta pasient og pårørende i livets slutfase

”Far vel – den siste tiden”

Tiltak:

- Refleksjonsgrupper knyttet til bruk av LCP
- Seminarer – omsorg ved livets slutt.

Samarbeidsprosjekt mellom Høgskolen i Østfold og 4 sykehjem som har tatt LCP i bruk.

”Far vel – den siste tiden”

Prosjektet Far Vel

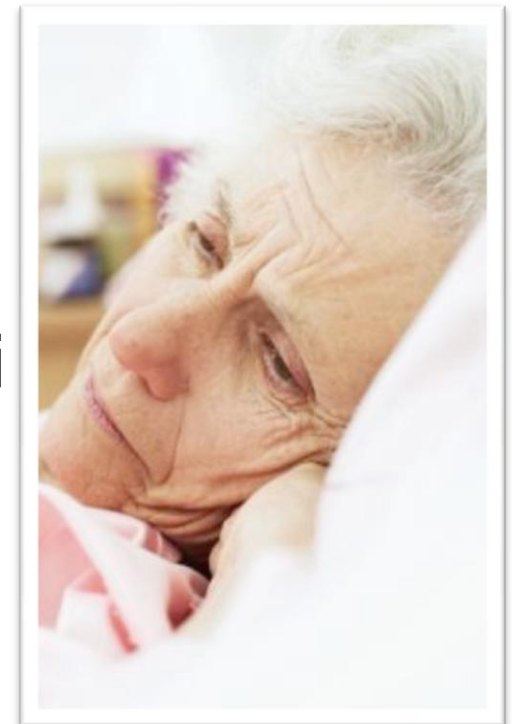
- bygger på erfaringer og
- er en videreføring av prosjektet:

”Initiere og iverksette Liverpool Care
Pathway (LCP) ved sykehjem i Østfold”
(2008/2009)

Hva er Liverpool Care Pathway (LCP)?

- De siste dager og timer
- LCP er en **tiltaksplan** for palliasjon til døende og deres pårørende.
- Bygger på palliativ omsorgsfilosofi
- **Mål:** å gi en helhetlig omsorg, forbedre og kvalitetssikre omsorgen til døende pasienter og deres pårørende.

Den døende pasient/beboer endring av fokus:

Fra

- å opprettholde viktige livsfunksjoner/aktiviteter (for eksempel mat, drikke, trening) og ha håp om å leve en stund

Til

- å innse at livet begynner å ebbe ut - begynner å legge til rette for at livet kan avsluttes på en verdig måte i tråd med pasientens ønsker, og på en måte som gjør at pårørende kan mestre denne fasen best mulig.

Kriterier for å bruke LCP

1. Alle mulige reversible årsaker til pasientens tilstand er vurdert.
2. Det tverrfaglige teamet (i hvert fall lege og sykepleier) er enige i at pas er døende, og 2 av følgende observasjoner er gjort:
  - pas er sengeliggende
  - pas er i lengre perioder ikke kontaktbar
  - pas klarer bare å drikke en liten slurk
  - pas kan ikke lenger svelge tabletter

LCP- tiltaksplanen består av tre deler:

- Del 1**

Første vurdering (ved inklusjon) Helsetilstand og vurderinger

- Del 2**

Fortløpende vurderinger:
Er delmålene oppnådd?

- Del 3**

Ved dødsfallet

LIVERPOOL
Care Pathway
Promoting best practice for care of the dying

Skriv inn lokal organisasjons logo

Navn..... Avd..... Dato:

Del 1	Første vurdering (vurdering ved inklusjon)	
<i>Diagnose og personopplysninger</i>	Hoveddiagnose:	Bidiagnoser:
	Personnummer:	☐ mann ☐ kvinne Nasjonalitet:
	Innlagt dato:	
<i>Symptomer og funn</i>	Klarer ikke å svelge ☐ ja ☐ nei	Våken ☐ ja ☐ nei
	Kvalme ☐ ja ☐ nei	Bevisst ☐ ja ☐ nei
	Brekninger, oppkast ☐ ja ☐ nei	Vannlatingsbesvær, UVI ☐ ja ☐ nei
	Obstipert ☐ ja ☐ nei	Kateterisert ☐ ja ☐ nei
	Forvirret ☐ ja ☐ nei	Surkling i luftveiene ☐ ja ☐ nei
	Urolig, agitert ☐ ja ☐ nei	Dypne ☐ ja ☐ nei
	Rastløs ☐ ja ☐ nei	Smerte ☐ ja ☐ nei
	Anspent, engstelig ☐ ja ☐ nei	Annet (f.eks. odemer, kloe) ☐ ja ☐ nei
<i>Delmål ved første vurdering</i>	Mål 1 Aktuell medikasjon er vurdert og ikke-essensielle medikamenter seponert ☐ ja ☐ nei	
	Hensiktsmessig peroral medikasjon er endret til subkutan, og subkutan pumpe er satt i gang hvis hensiktsmessig. Uhensiktsmessig medikasjon er seponert.	
	Mål 2 Behovsmedikasjon til subkutan administrasjon er skrevet opp for følgende symptomer etter avdelingens prosedyrer:	
	Smertesmerter - smertestillende ☐ ja ☐ nei	
Uro, agitasjon - beroligende ☐ ja ☐ nei		
Surkling i luftveiene - antikolinergikum ☐ ja ☐ nei		
Kvalme og brekninger - kvalmestillende ☐ ja ☐ nei		
Dypne - angstdempende/muskelavslappende ☐ ja ☐ nei		
Mål 3 Uhensiktsmessige tiltak seponeres		

Eksempel

Del 1

Skriv inn lokal organisasjons logo

Navn.....

Avd.....

Dato:

Del 1	Første vurdering – <i>fortsettelse</i>
<i>Innsikt/forståelse</i>	<p>Mål 4 Evne til å kommunisere på norsk er vurdert som adekvat</p> <p>hos pasienten ☐ komatøs ☐ ja ☐ nei</p> <p>hos de pårørende (familie eller andre) ☐ ja ☐ nei</p> <p>Mål 5 Innsikt i pasientens tilstand er vurdert:</p> <p>Pasienten er klar over diagnosen ☐ komatøs ☐ ja ☐ nei</p> <p>De pårørende er klar over diagnosen ☐ ja ☐ nei</p> <p>Pasienten er klar over at han/hun er døende ☐ komatøs ☐ ja ☐ nei</p> <p>De pårørende er klar over at pasienten er dødende ☐ ja ☐ nei</p>
<i>Åndelig omsorg</i>	<p>Mål 6 Religiøse/åndelige behov er vurdert</p> <p>hos pasienten ☐ komatøs ☐ ja ☐ nei</p> <p>hos de pårørende ☐ ja ☐ nei</p> <p>Pasienten eller de pårørende kan være engstelige for seg selv eller andre. Vurder spesielle behov i forhold til familiens kulturelle bakgrunn. ☐ ja ☐ nei</p> <p>Vurder støtte fra prest eller annen åndelig veileder.</p> <p>Pas. trosretning eller livssyn er kjent ☐ ikke aktuelt ☐ ja ☐ nei</p> <p>Hvis ja, hvilken/hvilket: Gitt tilbud om kontakt med prest /annen kontaktperson</p> <p>Navn: ..... tlf: ..... dato:</p> <p>Kommentarer (spesielle behov nå, i forbindelse med dødsfallet, etter dødsfallet):</p>

Liverpool Care Pathway (LCP)

- Kontinuerlig vurdering av pasientens tilstand

Hvis målene i tiltaksplanen ikke nås

Mål: Pasienten er smertefri,

- skal det fortløpende **dokumenteres** hvorfor målene ikke ble nådd og
- **hvilke tiltak** som er iverksatt for å nå målene.

Eksempel Del 3

Skriv inn lokal organisasjons logo

Navn.....

Avd.....

Dato:

Del 3	Ved dødsfallet
--------------	-----------------------

Dato:

Klokkeslett:

Klokkeslett attestert av lege:

Hvem var til stede:

Rapport:

Underskrift :

Delmål etter dødsfallet	
<i>Hvis svaret er nei, beskrives tiltak og resultat på siste side</i>	
Mål 12 Fastlegen er informert om dødsfallet	☐ ja ☐ nei
Ta kontakt neste arbeidsdag hvis dødsfallet skjer utenom arbeidstiden.	
Hjemmesykepleien er informert om dødsfallet	☐ ja ☐ nei
Mål 13 Avdelingens prosedyrer ved mors og ved stell av døde er fulgt	☐ ja ☐ nei
(spesielle religiøse/kulturelle behov ivaretatt)	
Mål 14 Avdelingens prosedyrer etter dødsfall er fulgt	☐ ja ☐ nei
Sjekk følgende punkter:	
- sving av liket	

Å legge til rette for en verdig død

Liverpool Care Pathway for døende pasienter sikrer at

- Pasient og pårørende er forberedt på at pasienten er døende.
- Det er vurdert å avslutte uhensiktsmessig behandling
- Optimal lindring av plagsomme symptomer
- Pasientens eksistensielle og åndelige behov er ivaretatt
- Pårørende er inkludert og ivaretatt

(Nasjonalt handlingsprogram med retningslinjer for palliasjon i kreftomsorgen.
Helsedirektoratet, 2007. s.42)

Bruk av LCP

- Kvalitetssikrer omsorg ved livets slutt, gir samtidig mulighet til å identifisere områder for forbedring.
  - systematisk kartlegging
  - god dokumentasjon
  - jobbe aktivt og tverrfaglig
  - basert på gode prosedyrer
  - målbare resultater

Liverpool Care Pathway (LCP)

- ”God standard for lindrende behandling i sykehjem kan bidra til at døende gamle ikke belastes med unødig innleggelse i sykehus sine siste levedager”
(Husebø og Husebø 2005).

”Far Vel – den siste tiden”.

Erfaringer fra LCP prosjektet:

- Bruk av LCP innebærer at helsepersonell må ha et bevisst forhold til *når* pasienten er terminal og tiltaksplanen skal iverksettes.
- Ethiske vurderinger: når skal aktiv behandling avsluttes?.
- LCP tydeliggjør viktigheten av **en åpen samtale** mellom alle parter, lege, sykepleier, pasient og pårørende, om døden som nær forestående.
- Den vanskelige samtalen, den nødvendige samtalen, den modige samtalen.

”Far Vel – den siste tiden”.

Erfaringer fra LCP prosjektet:

- **Tilbud** om veiledning for ressurspersonene.
- Ingen av ressurspersonene benyttet seg av tilbudet om veiledning.

Samtidig.....

- Ressurspersonene opplevde at det kunne være en belastning å stå alene som ressursperson ved implementering av LCP.

”Far Vel – den siste tiden”.

- Erfaringene fra LCP- prosjektet viste behov for
  - økt refleksjon og veiledning for ansatte
  - økt samarbeid med sykehjemslegene.

Tiltak i "Far Vel –prosjektet"

Refleksjonsgrupper ved 4 sykehjem

- 20 deltakere. 10 ganger (1 ½ time)
- Veileder høgskolelektor Ragnhild U. Velund, HIØ.

Seminarer: høst 2009 og vår 2010 med invitasjon til sykehjemsleger.

- November 2009: Tema: uro i livets siste fase og den nye nasjonale veilederen.
- **Seminaret i dag - 6. mai 2010**

”Vi har kun den ene gangen å gjøre ting riktig og best mulig”

(Grethe Skorpen Iversen - Kompetansesenter i lindrende behandling Helseregion Vest, nasjonal LCP-kontakt.)

http://www.helse-bergen.no/avd/lindrendebehandling/liverpool_care_pathway/lcp.htm

[Om Helse Bergen](#) | [Media](#) | [Linker](#) | [Adressebok](#) | [Navigasjonskart](#) | [In English](#)

HELSE BERGEN - ALT HANDLER OM MENNEKER
Haukeland universitetssjukehus

SØK I HELSE-BERGEN.NO

SØK

[PASIENTER OG PÅRØRENDE](#) | [HELSEPERSONELL](#) | [KARRIERE](#) | [FORSKNING](#) | [VENTELISTER](#)
[▶ ENHETER/AVDELINGER](#)

Du er her: [Hovedside](#) > [Enheter/Avdelinger](#) > [Kompetansesenter i lin...](#) > [Liverpool Care Pathway](#) > **Liverpool Care Pathway** (L...

KOMPETANSESENTER I LINDRENDE BEHANDLING
HELSEREGION VEST

- ▶ ESAS SYMPTOM-REGISTRERING
- ▶ FORSKNING OG UTVIKLING
- ▶ HENVISNINGSRUTINER
- ▶ IN ENGLISH
- ▶ INDIVIDUELL PLAN
- ▶ KONFERANSER
- ▶ KURS OG ARRANGEMENT
- ▶ LINKER
- ▼ LIVERPOOL CARE PATHWAY

Liverpool Care Pathway (LCP)

(10.03.2010) **Liverpool Care Pathway (LCP)** er en tiltaksplan for omsorg til døende og deres pårørende. Planen ble utviklet for å overføre den helhetlige omsorgen som den døende og familien blir møtt med på en lindrende (palliativ) enhet, til andre deler av helsetjenesten. LCP ble utviklet i England på 1990-tallet og er i dag internasjonalt anerkjent og brukt i 20 land verden over.

Kontaktinformasjon:
LCP-kontakt **Grethe S. Iversen**, tlf. 55 97 94 14, mobil 99 20 40 09. E-post: grethe.s.iversen@haraldsplass.no

KONTAKT OSS

Telefon: 55 97 58 24

Dagny Faksvåg
Haugen
leder/overlege
55975831

Ragnhild Helgesen
undervisningssykepleier
55975790

Aud Myhre, sekretær
55975824

Telefaks: 55 97 58 25

Åpningstider:
08.00 - 15.30
alle hverdager

Adresse:
Haukelandsbakken 2
Haukeland

Referanser og anbefalt litteratur

- Ellershaw, J & C Ward (2003). Care of the dying patient: the last hours or days of life. *British Medical Journal*, 326; 30 – 34
- Husebø B.S. og Husebø S. Sykehjemmene som arena for terminal omsorg hvordan gjør vi det i praksis? *Tidsskr Nor Lægeforen* 2005; 125:1352-4
http://www.tidsskriftet.no/index.php?vp_SEKS_ID=1192785
- Sosial- og helsedirektoratet (2007). Nasjonalt handlingsprogram med retningslinjer for palliasjon i kreftomsorgen” IS 1529 Nasjonale faglige retningslinjer. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.
- Helsedirektoratet (2009). ”Nasjonal veileder for beslutningsprosesser for begrenning av livsforlengende behandling hos alvorlig syke og døende” IS 1691. Nasjonal veileder. Oslo: Helsedirektoratet.
- <http://www.mariecurie.org.uk/forhealthcareprofessionals/liverpoolcarepathway>
- http://www.helse-bergen.no/avd/lindrendebehandling/liverpool_care_pathway/lcp.htm